

РАЦІОНАЛЬНЕ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНЕ В СУЧАСНІЙ ДЕМОКРАТІЇ

Григорій Постригань, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-4137-3690>

e-mail: polit-nauk@ukr.net

Анотація

Обґрунтовано теоретичні основи аналізу сучасної демократії як єдності раціональних та ірраціональних параметрів. Аргументовано виокремлення інституціональної складової демократії, що забезпечує раціоналізацію структур та процесів систем народовладдя. До ірраціонального в демократії визначено явища культурного порядку: політичну волю, віру, довіру. Отримані результати дозволяють виявляти взаємозалежність та взаємообумовленість раціонального та ірраціонального в конкретних політичних явищах та подіях сучасності.

Ключові слова: демократія, раціональне, ірраціональне, політична відповідальність, вибори, опозиція, політична воля, віра, довіра.

Отримано: 14.12.2020

Ухвалено до друку: 22.02.2021

Опубліковано: 26.02.2021

Постригань Г. (2021). Раціональне та ірраціональне в сучасній демократії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*, 1(4), 97-104. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-10/12>

Вступ

Демократія як суспільний ідеал, як домінуючий напрям розвитку сучасності надихає переважну більшість народів світу, серед яких чільне місце займає й народ України, до пошуків оптимальних шляхів її реалізації в повсякденну політичну практику. В той же час суспільно-політичні процеси останніх десятиліть, які відбуваються в різних регіонах цивілізації XXI ст. свідчать про те, що демократія проходить через період серйозних випробувань. Розхитування засад демократії шляхом вторгнення в її інститути та цінності популістських ідей та процедур, ведення своєїрідної "гібридної" війни проти демократії створило низку теоретичних та практичних проблем, які потребують глибокого осмислення та пошуку шляхів їх вирішення. До таких проблем можна віднести "віртуалізацію" політики та демократії, викривлення принципів народного суверенітету через маніпулювання масовою свідомістю, що в свою чергу, веде до деформації волевиявлення народу як у громадській думці, так і в результатах всенародних голосувань. Існують і інші аспекти своєїрідної ерозії демократії, які заслуговують на увагу теоретиків та практиків політики.

Попри досить солідну наукову літературу з проблем демократії недостатньо аналізуються такі фундаментальні питання, як раціональні на ірраціональні компоненти в структурі демократії, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість. Подібні дослідження зачіпають глибокі засади людської діяльності, які важливі для розуміння чинників політичної поведінки в умовах демократії. Загальним методологічним підходом в цьому плані є положення про те, що політика в кінцевому підсумку є не чим іншим, як особливим різновидом людських взаємодій, а демократія в свою чергу, її послідовною орієнтацією на людину, як найвищу суспільну цінність. Такий підхід сприятиме виявленню залежностей в процедурах і цінностях демократії, як об'єктивно обумовлених, так і суб'єктивно відтворюваних ідеалах, орієнтаціях, конкретних справах.

У суперечливій єдності раціонального та ірраціонального в людині можна знайти деякі важливі протиріччя й самої демократії. В цьому й полягає основна мета цієї статті: розкрити

зв'язок раціонального та ірраціонального в людині з раціональними та ірраціональними аспектами демократії як політичної практики й форми людської взаємодії.

Джерела

Область наукової уваги сформувалася з перетину багатьох понять - раціональності, ірраціональності, демократії, свободи, історичних типів раціональності та ірраціональності. Це зумовило необхідність вивчення робіт, що відносяться до різних сфер філософського знання. Через це виникла потреба звернення і до різних видів соціально-філософського дискурсу: політологічного, політекономічного, соціально-філософського, епістемологічного, антропологічного, культурологічного.

Джерела постановки проблеми сягають XVII-XIX століття, в соціально-політичні вчення Дж.Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, І. Бентама, Дж.Ст.Мілля, А. де Токвіля, - чий ідеї згодом лягли в основу сучасного ліберально-демократичного концепту. У цей період формується парадигма ставлення до демократії як очевидно раціональному явищу.

Дана парадигма розвивається лібералізмом не тільки на стадії передумов, але і в його зрілих теоретичних формах. Її концептуалізація здійснюється теорією раціонального вибору, що виникла в другій половині ХХ століття. Представники даного напрямку Дауне А., Ілстер Дж., Колеман Дж., Ордешік П., Елстер Дж., Ерроу К. та ін., Спираючись на ідеї неокласичної економічної теорії, пов'язують формування демократичного устрою суспільного життя (як і ринкового) з вільним вибором, здійснюваним раціональними індивідами, які переслідують свої егоїстичні цілі.

У розвитку уявлень про раціональність демократичного процесу велику роль зіграли західні політологи та соціальні філософи Б'юкенен Дж. І Таллок Г., які розробили теорію суспільно значущого вибору, а також Хабермас Ю - творець теорії комунікативної дії, в рамках якої ним формується модель «комунікативної раціональності».

Однією з найбільш значущих для сучасного соціально-філософського дискурсу є тема раціональності. Класиком її осмислення є М. Вебер, який виявив основну тенденцію розвитку історичного процесу та визначив її як «раціоналізацію життєвої поведінки».

Всі ці праці, так чи інакше, стали джерелами даного дослідження.

Методологія

У зв'язку з тим, що предметом дослідження є область перетину різних феноменів, а не якась явище, взяте саме по собі, досягнення мети й розв'язання поставлених завдань викликало необхідність звернення до різноманітних сфер наукового інтересу, концепцій та підходів.

Методичною основою дослідження є такі принципи як: 1) холізм, який пов'язаний з цілісним розглядом предмета дослідження в його системній визначеності; 2) об'єктивізм, який дозволив адекватно представити систему соціальної регуляції у взаємодії раціональних та ірраціональних компонентів сучасної демократії, де останні відіграють все більш значну роль; 3) історизм, дозволив розглянути демократію в зміні шляхом порівняння різних етапів її становлення, що особливо важливо в умовах трансформації (зміни соціокультурної парадигми), коли відбувається зміна еліт, способів їх взаємодії з масами, заснованих на жорсткій прихильності до владної ієрархії, а лінійна структура суспільства, ефективна в попередні часи, втрачає своє значення як регулятора і саме соціокультурні відмінності стають структуростворюючим чинником суспільства як регулюючої системи.

Пріоритет у даній роботі був відданий такими методами політичних досліджень: системному, соціокультурному та структурно-функціональному. Системний метод використовувався при вивченні демократії як цілісного суспільного явища. Соціокультурний метод застосовувався в ході з'ясування соціальних і культурних передумов і джерел виникнення раціонального та ірраціонального в сучасній демократії, а структурно-функціональний метод використовувався при визначенні їх конкретних форм прояву у свідомості та поведінці людей в демократичному процесі.

Результати

Категорії “раціональне” та “ірраціональне” є одними із засадничих у філософських дослідженнях. На основі визнання провідної ролі тої або іншої виникали і існують різні філософські теорії, школи й напрями, в яких розгортаються раціоналістичні або ірраціоналістичні концепції світу, його пізнання та людського існування. Слід зазначити, що категорії раціонального та ірраціонального вважаються полісемантичними по своїй природі. Це означає, що виділяють різні змістові аспекти їхнього вживання.

Так, з точки зору гносеології раціональне та ірраціональне є різноякісними сторонами пізнавального процесу. Якщо раціональним визначається розумова, інтелектуальна сторона пізнання, що втілюється в системно-обґрунтоване, доказове знання, то до ірраціонального відносять протилежні розуму процеси сприйняття світу – віра, інтуїція, інстинкти, життєві сили тощо. Ірраціональне сприйняття світу втілюється в різноманітні свідомі й підсвідомі емоційно-чуттєві переживання, асоціації, образи тощо. Таким чином, з точки зору гносеології раціональним є те, що логічне, закономірне, передбачуване, а ірраціональним є те, що нелогічне, мінливе й незакономірне, непередбачуване, є простором переживань, вірувань, емоційних імпульсів.

На основі гносеологічного тлумачення раціонального та ірраціонального сформувалося й діяльно-соціологічне їхнє бачення, в основі якого покладено втілення в суспільну практику результатів пізнавальної активності людини. З цієї позиції поняття раціонального та ірраціонального розкривають такі сторони індивідуально-суспільного життя, як “співвідношення мети й засобів її досягнення, мети й неочікуваних наслідків діяльності, співвідношення суспільно-зорієнтованих дій та індивідуальних прагнень, раціональних форм суспільної організації та ірраціональних проявів дезорієнтації, а то і соціального хаосу” (Філософія та політологія у структурі сучасного соціогуманітарного знання (теоретичні та методологічні аспекти), 2011).

Вказані аспекти тлумачення раціонального та ірраціонального взаємопов’язані, оскільки пізнання і дія взаємодоповнюють одне одного, взаємопереплітаються. Тому формальнологічна протилежність цих понять є відносною, в реальній життєвій практиці раціональне та ірраціональне взаємообумовлюють одне одного, раціональне породжує ірраціональне і навпаки. Цікавою в цьому плані є думка М. Вебера про історичну діалектику раціонального та ірраціонального. Він писав, що “явища нібито безпосередньо цілораціонально обумовлені, насправді історично виникли завдяки абсолютно ірраціональним мотивам, а потім вони, оскільки умови життя, що змінилися, надали їм високу ступінь технічної “раціональної правильності” “адаптуючись”, збереглися й подекуди широко поширилися” (Вебер, 1990).

Для розуміння проявів раціонального та ірраціонального в сучасній демократії треба окреслити особливості функціонування вказаних феноменів в політиці в цілому. Ці особливості обумовлюються рядом чинників, серед яких важливу роль відіграють владний характер політичної діяльності, суперечлива взаємодія особистих, групових та суспільних інтересів, узгодження яких доволі часто породжує неочікувані результати раціонально спланованих дій. “Виключно вірно саме те, і це основний факт усієї історії..., - пише М. Вебер, - що кінцевий результат політичної діяльності часто, ні - мабуть, саме регулярно виявлявся в зовсім неадекватному, часто прямо-таки парадоксальному відношенні до її первісного сенсу” (Вебер, 1990).

Все сказане дає підстави для загальної характеристики раціональних та ірраціональних складових демократії. Перш за все треба уточнити вживання поняття “демократія”. Традиційно вважається, що демократія є характеристикою політичного життя суспільства, що це перш за все певна форма організації держави, політичних партій, інших громадсько-політичних структур, які втілюють основні принципи народовладдя: народний суверенітет, свобода, рівність, справедливість, принципи більшості, прав людини тощо. Тому говорять про демократичну

політичну систему, демократичну державу, партію, в цілому демократичний політичний режим. Цей ряд означень можна продовжувати.

В той же час під демократією розуміють і інші сфери суспільного життя: економічна демократія, соціальна демократія, демократична культура. Цілісна характеристика суспільства як демократичного передбачає втілення головних принципів демократії – свободи, рівності, справедливості в усіх сферах його життєдіяльності і це методологічно виправдано, бо існує тісний зв'язок усіх проявів суспільних відносин, в тому числі і в просторі політичних структур та відносин.

Цікавою в цьому плані є ідея американського філософа Дж. Дьюї про те, що демократія в першу чергу є переважно формою життя, а не просто формою правління (Стур, 2003). Він стверджує, що в кінцевому підсумку демократія – це індивідуальний спосіб життя кожної людини, який втілюється в орієнтаціях, устремліннях та цілях індивіда. Головне в такому розумінні демократії заключається тому, що члени суспільства свідомо вибудовують свої взаємовідносини, реально втілюючи ідеали і цінності демократії в складну систему суспільних відносин.

Суттєвим в такій концепції демократії є те, що демократія як спосіб життя і демократія як спосіб правління повинні гармонізувати один з одним, але це не відбувається автоматично, само по собі. Між ними можуть і виникають неузгодженість та суперечливість. Згідно з Дьюї, “реальне життя людей і соціальні відносини в суспільстві можуть виявитись по суті далекими від демократії, навіть коли чільні уряди повністю відповідають формальним демократичним критеріям (Стур, 2003).

Таким чином, демократія як інтегративна характеристика суспільства включає в себе не тільки конкретні форми організації політико-владних відносин, але й діяльнісно-поведінкові параметри, які наповнюють ці відносини. Якщо щодо перших можна стверджувати, що вони по своїй природі мають раціональний характер, то діяльнісно-поведінкові складові демократії тяжіють до ірраціональності. Організаційний компонент демократії втілюється в різноманітних політичних інститутах, які забезпечують внормованість, послідовність, цілісність, раціональність демократичної політичної системи.

В сучасному розумінні інститути, як зауважує Г. М. Малкіна, - це, “формалізовані і неформалізовані норми, які регулюють і структурують взаємодії між індивідами і соціальними групами” (Малкіна, 2010). Політичні інститути, по суті, є політико-правовими явищем, оскільки вони не тільки втілюють організацію політико-владних відносин, але й забезпечують їхню правову регламентацію. Треба зауважити, що М. Вебер вбачав основою легітимації демократії раціонально створені правила, які забезпечують компетентність і легальність носіїв влади (Вебер, 1990).

Якщо інституціональний компонент демократії втілює її раціональну складову, то діяльнісно-поведінковий є втіленням ірраціональності демократичних структур та процесів. Ця ірраціональність проявляється в різноманітних формах політичної і неполітичної культури, психологічних реакціях й мотиваціях конкретних дій людини. Певним втіленням ірраціональності демократії можна вважати політичну боротьбу. Вона притаманна як недемократичним, так і демократичним політичним системам. Але в умовах демократії боротьба може набувати раціональних форм. Цей раціоналізм забезпечується інституалізацією політичної боротьби, спрямування її на досягнення ідеалів демократії: підпорядкування влади інтересам громадян. В цьому вбачається одна з органічних переваг демократії як соціально-політичного устрою. Головне, вважає А. Б. Зубов, що “демократичний процес передбачає боротьбу особистих егоїзмів за владу, тобто виходячи з дійсності, а не бажаної природи людини, саме цей момент суперництва егоїзмів використовує і для контролю над владою, і для отримання максимально важливого добробуту та свободи простими громадянами” (Зубов, 2013).

Розглянемо деякі з політико-правових інститутів, які, як уже зазначалося, раціоналізують сучасну демократію, але які не позбавлені вияву ірраціональних компонентів діяльнісно-поведінкового, культурного характеру.

Певним інтегративним втіленням інституціональної складової демократії є політична відповідальність. Цілісне, ґрунтовне її дослідження здійснила Г. М. Малкіна. Нас цікавить

функціональна роль політичної відповідальності в забезпеченні раціональної складової демократії і її залежність від ірраціональних чинників.

Як зазначає Г. М. Малкіна політична відповідальність є по суті, політико-правовою відповідальністю, оскільки вона передбачає застосування щодо її суб'єктів формалізованих (юридичних) санкцій, які можуть мати кримінальний, адміністративний, дисциплінарний, цивільно-правовий чи конституційний характер (Малкіна, 2010).

Оскільки суб'єктами політико-правової відповідальності у демократичному суспільстві виступають усі носії політичної влади, і перш за все, носії державної влади, то процедури та норми політичної відповідальності счеплюють в єдине ціле усі ланки політичної системи, створюючи раціонально врівноважену конструкцію демократичного суспільства. Інститути політичної відповідальності охоплюють вищі органи державної влади (голова держави, уряд, парламент, судова влада); структури громадського суспільства (політичні партії, громадські організації тощо) і їх взаємовідносини з державою; органи місцевого самоврядування.

Раціонально-формальна спрямованість інститутів політичної відповідальності не означає, що ця раціональність не потребує певного вдосконалення, при потребі необхідної корекції, підвищення її ефективності тощо. Дослідження Г. М. Малкіної серед іншого орієнтоване на пошук шляхів покращення інститутів політичної відповідальності в Україні.

У зв'язку з цим треба звернути увагу на інший різновид політичної відповідальності – морально-політичну відповідальність. Вона не є елементом інституціональної складової демократичного суспільства, вона по своїй природі є ірраціональним параметром політики. В її основі знаходяться морально-психологічні аспекти свідомості та поведінки політика, які відзначають його ставлення до дотримання норм суспільно-політичного життя, до виконання громадських обов'язків, до цінностей та ідеалів демократії (Малкіна, 2010).

Цікавим у зв'язку з цим є думка М. І. Михальченка, який, аналізуючи інституційні аспекти розвитку України за часи незалежності, зауважує, що політичні інститути самі по собі ще не забезпечують необхідних змін у суспільстві. Потрібна, вказує він, "політична воля до реформ керівників політичних і економічних інститутів і тієї невеличкої частини активної політичної верстви населення, яка і є мотором, рушійною силою реформ" (Михальченко, 2016).

Це, на нашу думку, чітко ілюструє взаємозалежність, взаємообумовленість раціональних та ірраціональних параметрів сучасного демократичного суспільства. В даному випадку не суттєвим є те, що Україна ще не досягла рівня розвинутих демократичних країн, і в умовах сталих демократій, як свідчить історична практика, значення морально-політичної відповідальності, політичної волі залишається важливим чинником стабільного розвитку суспільства.

Одним із необхідних інститутів політичної відповідальності і той же час, фундаментальним політичним інститутом є вибори. Як відомо вибори входять в структуру сучасної демократії, є основним механізмом реалізації основоположного принципу демократії – принципу народного суверенітету. Вибори в демократичній політичній системі виконують ряд важливих функцій: функцію делегування власних повноважень представникам народу; функцію притягнення політичної відповідальності через втрату владних повноважень; функцію формально-правового регулювання політичної боротьби, яка з особливою силою розгортається під час виборчих кампаній.

В усіх своїх функціональних проявах вибори виступають одночасними носіями раціональних та ірраціональних елементів демократії. Як раціональний компонент демократії вибори відбуваються за чітко прописаними нормами і правилами, закріпленими в законодавчих актах. Можна сказати, що вибори в умовах демократії є одним з найбільш формалізованих політичних інститутів, який легітимізує владні відносини, надає їм раціонально-правового статусу.

В той же час демократичні вибори породжують хвилі популізму, емоційних переживань, різноманітні спроби завоювати прихильність виборців. Всі ці ірраціональні компоненти виборів зіштовхуються з її раціонально-правовими параметрами. Саме тому "вибори – це не лише дотримання регламентних норм, в рамках яких відбувається сам процес, а й уміння вигідно й

успішно позиціонувати себе, враховуючи і використовуючи, в тому числі, і особливості регламентних аспектів виборчого процесу” (Райковський, 2009).

Сказане підтверджується перебігом президентської виборчої кампанії 2019р. в Україні. Її аналіз повинен стати предметом спеціальних політичних та соціально-психологічних досліджень, але вже по гарячих слідах цих виборів можна зробити висновок. Ці вибори продемонстрували домінування ірраціонального над раціональним на нинішньому етапі розвитку України.

Не меншого значення для функціонування демократії поруч з політичною відповідальністю та виборами має й такий політичний інститут, як опозиція. Вона забезпечує дуже важливу умову народовладдя, а саме контроль над діями правлячих політичних сил. Опозиція в парламенті або й поза ним прагне обмежити тиск влади на громадян, стимулює ефективне урядування владних структур, пропонує альтернативні рішення актуальних проблем суспільного розвитку країни.

Всі вказані функції політичної опозиції спрямовані на раціоналізацію суспільно-політичного життя. Більш того, дослідники опозиції спеціально виділяють особливу функцію протидії ірраціональним формам політичної боротьби. Зміст цієї функції полягає в спрямуванні “невдоволення владою в суспільстві в демократичні, цивілізовані форми замість ірраціональних, руйнівних дій” (Кукуруз, 2010).

Але в той же час, сама опозиція може діяти руйнівню, займаючись виключно нищівною критикою дій правлячих політичних сил, тим самим вона стає неконструктивною опозицією. Більше того, “опозиція може діяти ірраціонально, вносячи дисбаланс у стабільність функціонування державних органів і використовувати при цьому різноманітні методи діяльності: блокування трибуни, масові заворушення і т. п.” (Кукуруз, 2010).

І в цьому випадку наочно видно, що раціональне та ірраціональне в сучасній демократії переплітаються. Оптимальним для стабільних демократій є взаємодоповнення, гармонізація раціонального та ірраціонального. У зв'язку з цим особливе значення для такої гармонізації має одне з проявів ірраціонального параметра демократії – політична культура.

По суті, вище вже йшла мова про такі феномени політичної культури демократичного суспільства, як морально-політична відповідальність політиків, наявність політичної волі до служіння інтересам соціуму, а не егоїстично-корисним інтересам політичних корпорацій.

Серед різноманітних проявів політичної культури заслуговує на увагу ряд таких, що є цікавими з точки зору предмету цієї статті – єдності раціонального та ірраціонального в сучасній демократії. До їх числа можна віднести такі, як віра та довіра.

Ці поняття близькі за змістом один до одного, вони характеризують стани людської свідомості, які знаходять своє втілення в певних діях людини. Якщо віра є своєрідним емоційним переживанням норм, цінностей, ідеалів, фактів суспільного життя, які сприймаються без підтвердження особистим життєвим досвідом як істинні, бажані, то довіра – це спрямування особистих очікувань до конкретної людини або суспільного інституту як таких, що гарантують отримання позитивного для людини результату.

В класичних працях Т. Алмонда та С. Верби “Громадська культура”, Р. Патнами “Творення демократії”, працях інших дослідників демократії аргументовано доводиться, що віра і довіра є необхідними елементами демократії.

Так, наприклад, Ш. Н. Ейзенштадт вказує на те, що довіра в умовах демократичних режимів визначається особливим інституційним фоном, який включає в себе “відносно стабільні інституційні структури, які забезпечують участь основних соціальних секторів у виробленні й інтерпретації правил політичної гри” (Ейзенштадт, 2003).

Таким чином, довіра як умова стабільної демократії сама залежить від інституціональної складової демократичної політичної системи. Це ще одне підтвердження взаємообумовленості раціональних та ірраціональних компонентів сучасних демократій.

Не менш цікавою є думка вже згаданого американського філософа Дж. Дьюї про те, що в демократії як способу життя провідну роль відіграє демократична віра. Її ядром є переконання в тому, що “спільна творчість людей, їх розум та воля, якщо вони будуть реалізовані, здатні створити ґрунт для повноцінного демократичного життя” (Ейзенштадт, 2003).

Відомо, що рівень довіри до основних політичних структур українського суспільства є невисоким, що не в останню чергу визначило результати президентських виборів в Україні в

2019 р. Очевидно, що стабілізація ситуації в нашій країні та можливе подальше економічне та соціальне зростання не будуть ефективним без як раціонально-правових, інституціональних за формою параметрів, так і ірраціонально-культурних вимірів демократичних засад політичного життя суспільства.

Дискусія та висновки

Сучасна демократія може бути розглянута як сукупність раціональних та ірраціональних компонентів. Основою раціонального виміру демократії є інституціональна її характеристика, до якої можна віднести інститути політичної відповідальності, вибори, політичну опозицію. Ірраціональне в демократії пов'язано з різними проявами політичної культури, серед яких морально-політична відповідальність, політична воля, віра та довіра займають одне з чільних місць. Раціональні та ірраціональні складові демократії взаємодіють і взаємообумовлюють одне одного.

Демократичний процес є проявом раціональності тільки в тому випадку, коли остання виступає в якості єдності парадигмальних (на функціональному рівні) і критичних (субстанціональний рівень) форм існування. На першому рівні забезпечується доцільність даного процесу, на другому – цілепокладання. Розуміння раціональності тільки як умови доцільної діяльності може призвести до взаєпротиставлення свободи, демократії та раціональності. Масова свідомість в цьому випадку може вибрати «несвободу», спотворити сутність демократії. На практиці це призводить до виродження самої раціональності, становлення її псевдодемократичних форм, реалізації ірраціональності.

У сучасному західному суспільстві абсолютизована парадигмальна раціональність в демократичному процесі може перерости в ірраціональність. Тому багато в політиці не тільки не стає продуктом критичного розуму, але виходить за його межі взагалі. Навіть прийняті закони часто є результатом не стільки раціональних рішень, скільки рівноваги сил і воля політичних груп. Може виникнути, в певному сенсі, вороже раціональності явище демократичної тиранії, – але не більшості (як в тоталітарних демократіях), а меншості. Як продуктом, так і продуцентом ірраціональності стає досить парадоксальна для народовладдя ситуація відчуження населення країни від влади.

Тому слід здійснити перехід від парадигми до критики, до цілепокладання. Необхідним є сходження від розсудливо-догматичної рецепції чужих ідей, практик і цілей до синтетичної, розумної творчої діяльності, заснованої на вмінні виробляти власний погляд на речі, осмислено обирати орієнтири і визначати засоби їх досягнення. Цей аспект вимагає ґрунтовних подальших досліджень та наукових дискусій.

Бібліографія

- Вебер М. Избранные произведения – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
- Зубов А. Б. Органические преимущества демократии. Политические исследования. – 2013. – № 2. – С.40-50.
- Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз – К.: Наукова думка, 2010. – 198 с.
- Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект): монографія – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 326 с.
- Михальченко М. І. Теоретико-методологічні засади дослідження процесів трансформації сучасних політичних інститутів України. Політичні інститути та процеси. Наукове видання. Вип. 1. – К., 2016. С.7-25.
- Райковський Б. С. Вибори та виборчі системи: Політологічний вимір – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 184 с.
- Стур Дж. Дж. Открывая демократию заново. Политические исследования, - 2003. - №5. - С.12-24.

- Эйзенштадт Ш. Н. Парадокс демократических режимов: хрупкость и изменчивость (II). Политические исследования. - 2003. - №3. - С.81-95.
- Філософія та політологія у структурі сучасного соціогуманітарного знання (теоретичні та методологічні аспекти): монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 543 с.

References

- Eisenstadt S. N. (2003). Paradox of democratic regimes: fragility and variability (II). *Political studies*, Volume 3, 81-95.
- Kukuruz O. V. (2010). Political opposition in Ukraine and Poland: a comparative analysis. *Scientific thought*.
- Malkina G. M. (2010). Political responsibility in democratic society (institutional aspect): a monograph. Publishing and printing center “Kyiv University”.
- Mikhalchenko M. I. (2016). Theoretical and methodological basis of exploring the transformation of modern political institutes of Ukraine. *Political institutes and processes. Scientific publication*, Volume 1, 7-25.
- Philosophy and political science as a component of modern social knowledge (theoretical and methodological aspects): a monograph (2011). Publishing and printing center “Kyiv University”.
- Raikovskyi B. S. (2009). Elections and electoral systems in the context of transformational development of the Ukrainian society. Parliament’s publishing.
- Stur J. J. (2003). Discovering democracy again. *Political studies*, Volume 5, 12-24.
- Weber M. (1990). Selected works. Progress.
- Zubov A. B. (2013). Organic benefits of democracy. *Political studies*, Volume 2, 40-50.

RATIONAL AND IRRATIONAL IN MODERN DEMOCRACY

Hryhorii Postryhan, Doctor of Philosophical Science, Associate professor, Associate professor of Political Sciences Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-4137-3690>
e-mail: polit-nauk@ukr.net

Abstract

The author gave reasons for the basis of theoretical analysis of modern democracy as a meeting of rational and irrational aspects. The author argues for the separation of institutionalisation component of democracy that grants rationality to the structures and processes of democratic systems. Irrational in democracy refers to the phenomenon of cultural order: political will, faith and trust. Results show an interdependency between rational and irrational in specific political phenomena and events of today.

Keywords: democracy, rational, irrational, political responsibility, election, opposition, political will, faith, trust.

Received: December 14, 2020

Approved for printing: February 22, 2021

Published: February 26, 2021

Postryhan H. (2021). Rational and irrational in modern democracy. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(4), 97-104. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-10/12>